

AGGER SOGN

Meddelelser til sognets historie

Af H. STØVRING-NIELSEN

AGGER er Thylands mærkeligste sogn. Det mærkelige ligger i den forvandling, det bestandig har været undergivet - fra et udstrakt område med mange gode gårde til en halv snes flækker med fiskerhuse og sidst til en enkelt bymæssig boplads.

Hvis vi vil forsøge at forstå sognets mærkelige skæbne, nødes vi til at se nærmere på de naturforhold, der har været afgørende herfor, og vi skal da give en kort fremstilling af disse.

Det tabte land

Da isen efter den sidste istid for omkr. 50000 år siden smeltede bort fra Thy, var største delen af Vesterhavsområdet tørt land, hvorigennem Elbens mægtige vandstrøm pløjede en dyb rende, som endnu er kendelig på havets bund, indtil den udmundede i Skagerak omkr. 100 km vest for Thy.

Det landområde, der ud for Sydthy altså nåede ca. 100 km længere mod vest end den nuværende kystlinie, lå i mange tusind år hen som et tundralandskab med en lav og fattig plantevækst ligesom nutidens Sibirien. Lad os kalde det *Vesterhavslandet*. Hvordan dette land, der nu ligger på havbunden, ellers har set ud, kan vi ikke vide noget om, da havet har udsløjet alle dets træk. Dets overflade har sikkert været af de samme bestanddele som i det øvrige Sydthy, ler, sand, grus og sten, som isen har ført med fra Vendsyssel og Nordthy. Det har i hvert fald haft søer, hvori der dannedes tørvemoser. Efterhånden som isranden trak sig længere og længere tilbage over Norge, Sverige og Finland, mildnedes klimaet, og omkr. 10000 år før Kristi fødsel voksede der fyrretræer i Vesterhavslandet. Endnu i vore dage kan man i Vesterhavet ud for Agger på omkr. 50 m vand fiske tørv og fyrrestubbe op fra moserne på havbunden.

Fra den tid, da isen smeltede over Thy, og til henimod vor tid er havets overflade steget over 50 m. Samtidig har der fundet en landhævning sted i de egne, der var befriet for isens tyngde. I området ved Sydthy var havstigningen i det lange løb betydelig større end landhævningen, hvorfor Vesterhavslandet dels sattes under vand og dels nedbrødes af brændingen. Havstigningen foregik i perioder, mellem hvilke kystlinien til tider lå fast. Vi har hjemlige sagn om store havstigninger, både fra den bibelske syndflods tid, omkr. 3500 år før Kristi fødsel (sagnet om "Atlantis") og fra tiden omkr. Kristi fødsel ("Den kimbriske vandflod").

Sandflugten sætter ind

Ved brændingens nedbrydende virksomhed ophobedes ud for den vigende kyst store mængder af sand, der var bundet i havet, så længe havstigningen havde overtaget, og så længe der endnu var stejle skrænter mod havet. I tiden 1000-1500 år efter Kristi fødsel var den store havstigning ved at være afsluttet, og landhævningen fik overtaget. Siden den tid har Sydthy løftet sig et par meter i forhold til havoverfladen. Ved denne landhævning blottedes den flade landfod. Der dannedes en strandbred, på hvilken

sandet kunne skylles op, tørres og af vestenvinden føres ind over landet. Det er værd at lægge mærke til, at den store sandflugt foregik i 15-1600-årene, og at det samme var tilfældet andre steder i landet, f.eks. i Nordsjælland. Det er nu en almindelig antagelse, at sandflugten skyldes rent geologiske forhold og ikke - som tidligere antaget - rydningen af skovene.

Den ældste beretning om sandflugt i Agger har vi i præsten Bertel Pedersens indberetning fra 1555¹) med den noget svævende bemærkning, at sognet er "platt forderuet mett sandt". Han kan dog så 2 td. byg og avle 6 læs enghø i tredjedelen af en gård, som lensmanden har overladt ham.

Der var engang

Under det hårde pres af de to mægtige allierede, havet og sandflugten, er bebyggelsen i Agger i tidens løb rykket så langt mod øst, at det nuværende Agger må betragtes som en afbygger af det gamle Agger sogn, hvis østgrænse var der, hvor brændingen nu går. Vestgrænsen lå ikke fast. Den flyttedes af havet omkr. ½ km mod øst i hvert århundrede. Fjorden søgte at bøde derpå ved at lægge til på østsiden mod Krik Vig, der stadig indsnævredes, men havet var stærkest, og på sin vandring mod øst blev landet stadig smallere. Mod nord grænsede sognet som nu til Lodbjerg, og et par mil længere mod syd satte "Pælediget" skel mellem Thysyssel og Harsyssel (Thisted og Ringkøbing amter) og mellem Agger og Harboøre sogne. Pælediget, der gik i havet omkr. 1870, lå der, hvor man sønden om Røjens Odde først kunne se Hvidbjerg Kirke, når man gik strandlangs mod syd. Man kan endnu på landkortet finde den gamle grænse ved at trække den angivne linie.

Nordligst i sognet lå Aggerbjerg, en aflang lerbanke (blåler med sten, mest flint og kalk). Bjergets største udstrækning, nord-syd, var ca. 1 km. Ved dets østlige fod fandtes en køkkenmødding med skaller af østers, hjerte- og blåmuslinger, knogler af pattedyr, bl. a. sæl, samt flinteflækker²) Her har altså mennesker holdt til i stenalderhavets tid omkr. 3000 år før Kristi fødsel. Bjerget har muligvis på den tid raget op over vandet som en holm og således været et godt tilflugtssted.

Omkr. 2-3 km sydøst for Aggerbjerg fandtes Nabebjerg, og i nærheden af Thyborøn lå endnu et bjerg, kaldet Gråbjerg. Begge disse sidste har sikkert bestået af de samme materialer som Aggerbjerg, men en nærmere beskrivelse af dem findes ikke. Ved borer i forrige århundrede fandtes i nærheden af Thyborøn et tyndere lerlag under flyvesandet (måske en sidste rest af Gråbjergs østre fod), mens der både nord og syd herfor kun fandtes sand og grus indtil 5 meters dybde³).

Den del af sognet, der lå syd for Aggerbjerg, hed Thyør (svarende til Harboøre). I lensregnskaberne nævnes flere

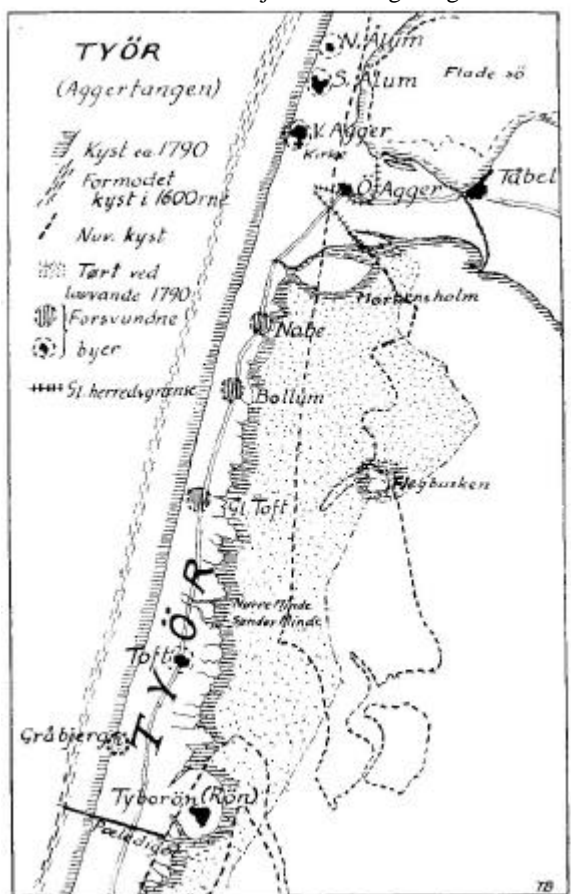
¹ D. H. Wulff: Vendelbo Stifts Historie, side 62.

² Geografisk Tidsskrift, bind 2, side 129.

³ Samme, bind 1, side 12.

gange søndre Thyør, men aldrig nørre Thyør. Jeg vil antage, at søndre Thyør har været betegnelse for den del, der lå syd for Gråbjerg. I Vestervig Klosters regnskaber over told og vrag deles klostrets strand i: stranden for Thyør, for Agger, for Lodbjerg og for Nørhå. Fiskere ”af Vesterlandene”, der solgte hvillinger og flyndere på pinsemarkedet i Aalborg, angives i Aalborghus’ lensregnskaber for 1606-07 som boende henholdsvis på Agger, på Thyør og på Harboør. Det er Thyør, der ved indsnævring og flytning mod øst bliver til Aggertangen.

Af stor værdi for sognet var engene, en slags marskdannelse ud mod fjorden med gode græsarealer.

I nogle af Vestervig Klosters middelalderlige breve kan man se, hvordan man fra klostrets side allerede i 13-1400 årene har været i fuld gang med at samle Agger sogns gods ved gaver, køb og mageskifter⁴) og at befæste klostrets ret til det indvundne⁵). Omtrent hele sognet var klostrets ejendom, da dette ved reformationen 1534 overgik til kronen. Og aggerboerne fulgte klostret, først som kronens tjenere til 1661, da gård og gods blev solgt, og derefter som private godsejeres tjenere, indtil de i året 1800 købte sig fri.

Vi ved så at sige intet om Agger sogns velmagtsdage. Præsten Christen Schytte til Vestervig og Agger skriver i sin indberetning 1690, at annexe t var det bedste til

⁴ 1361 udstedte Marine Albritzdatter et gavebrev på gods i Øster Agger til klostret. 1436 gav Las Ibsen klostret skøde på en boel på Sønder Tyder. 1452 gav Eskild Nielsen til Lyngholm klostret mageskiftebrev på 2 gårde på Tye der. 1455 tilskødede Christen Munk til Koustrup klostret en gård og halvparten af en boel i Agger sogn. (Af register på Vestervig Klosters breve, Ældste danske arkivregistraturer, bind 3, side 136).

⁵ Ved tingsvidne bekræftigedes det 1453, at klostrets gods i Agger sogn og Thyder var dets retmæssige ejendom (samme sted).

præstens bord, da det var ved magt. Velmagtsdagene må i alle tilfælde ligge henimod et par hundrede år længere tilbage i tiden. Agger sogn var dog endnu i 1500-årene et godt aktiv for klostret. Dets landgilde, omregnet i hartkorn, viser, at det i ydelse lå på højde med Nørhå sogn. Og klostret havde aggerboerne som en billig arbejdskraft nær ved hånden. Agerbruget var omkr. 1550 næsten sat ud af spillet, og landgildekornet ombyttedes med hvillinger⁶). I stedet for en tønne byg, hvis landgildetakst var 2 mark, skulle der svares 200 hvillinger, der ligeledes var takseret til 2 mark. Af et gadehus skulle der ydes 200 hvillinger årlig. Gårdene svarede efter størrelse fra 300 til 1000 hvillinger. 5 gårde ydede smør, 2 gav gæsteri, og 24 gårde skulle hver give et skovsvin⁷).

Den ældste af de jordebøger fra Vestervig Kloster, der er i behold, er fra 1612. Deri er Agger sogn opført med 33 gårde og 51 huse, således fordelt:

Øster Agger.....	8 gårde	29 huse
Vester Agger.....	10 gårde	1 huse
Sønder Aalum.....	6 gårde	0 huse
Nørre Aalum.....	1 gårde	8 huse
Nabe	1 gårde	2 huse
Bollum	1 gårde	4 huse
Toft	0 gårde	1 huse
Thyborøn.....	1 gårde	0 huse
Graabjerg	3 gårde	1 huse
Thyør.....	2 gårde	5 huse

I tilslutning hertil anføres i regnskabet, at ”eftersom salg Albert Friis,⁸) mens han havde klostret, havde med synsvidner gjort besked for i renteriet efter jordebogens indhold”, var 5 af gårdene fuldstændig øde og fordærvet, så hele landgilden måtte afskrives, og af 5 andre var omkring halvparten øde. Endnu tilføjes, at 15 af husene havde været øde og forladte ”siden sidste Pestelentez⁹).

I jordebogen er dog ikke hele Agger sogn indbefattet, idet næsten alle ejendommene i Toft by og et par huse ved Thyborøn tilhørte private godsejere. Og i Øster Agger var der yderligere 4 gadehuse, som fra gammel tid var fri for landgilde, fordi beboerne spandt garn til klostrets fiskeri.

Her kan der være anledning til at nævne, at man ikke får de rigtige oplysninger om ejendommenes tilstand ved at læse jordebøgerne. Det var jo i klostrets interesse, at de øde ejendomme igen skulle ”blive ved magt”. Enhver afskrivning eller nedsættelse af landgilden blev derfor betragtet som midlertidig. Mens klostret var kronens ejendom, måtte ingen forandring i jordebogen ske uden efter kgl. befaling. De ovennævnte 5 øde gårde optræder da også i jordebøgerne indtil 1650 med navne på de mænd, der havde beboet dem før 1595.

⁶ Hvilling, en lille fisk af torskefamilien, der har fået navn efter sin lyse farve.

⁷ Benævnelsen ”skovsvin” går igen fra gammel tid i jordebøger og behøver derfor ikke at betyde, at der tidligere har været skov på stedet.

⁸ Albert Friis var lensmand på Vestervig 1595-96. I hans tid foretoges ved syn og tingsvidner betydelige nedsættelser i landgilde over hele lenet. For Nørhå sogn er det værdifulde tingsvidne bevaret, fordi det i 1651 blev læst på Nørhå birketing. Nedsættelserne er for hele lenet meddelt i en ekstrakt i Vestervig Klosters jordebog 1613-14.

⁹ Omkring år 1600 gik en smitsom sygdom over egnen og bortrev mange mennesker. I lensregnskaberne hentydes flere gange til denne pestelentez, der synes at have været på sit højeste i 1602.

Til belysning af den vigtige kendsgerning, at man i jordebøgerne opførte gods, som forlængst var øde, med angivelse af den landgilde, ejeren oprindelig havde krav på, og med navnene på de fæstere, der senest havde beboet godset, er følgende eksempler velegnede.

1595: "Kvitteres af en gård i Hassing herred, Agger sogn, kaldet Nabe, som Peder Jensen og Poul Lasen har iboet, og nu er slet øde af sandflugt, har skyldt en halv tønne smør og et skovsvin". I alle jordebøgerne fra 1612 til 1650 er gården opført med samme landgilde og samme fæstere.

Jordebogen 1652-53: "Nabegård har skyldt af gammel tid en halv tønne smør og et skovsvin; alt dette afkortes. Gården har i rum tid været øde og landgilden årlig ført til afkortning. Derefter er udi velb. Peder Munks tid samme gårds ejendom igen sat for landgilde og skylder nu: Sti Madsen, Chr. Madsen og Anders Villadsen på Nabe, Poul Josepsen og Peder Iversen i Øster Agger deraf årlig 700 hvillinger". Der er opstået et hussamfund på gårdstedet.

1595: "Kvitteres af Røn, som også er slet øde, skyldte 1000 hvillinger, 4 td. byg, 1 skovsvin, en halv daler, 10 skilling, 2 album". I jordebøgerne opføres gården fra 1612 til 1653 med landgilden og fæsterne Villads Jepsen, Giøred Pedersdatter og Poul Pedersen.

1595: "Kvitteres af en gård på Thyør, Villads Jensen har iboet, 7 og en halv snes hvillinger", ligeledes til 1650.

1595: "Kvitteres af en gård på Graabjerg, Josep Christensen har iboet, 650 hvillinger og et skovsvin". De 2 andre gårde på Graabjerg, beboet af Christen Jensen og Mads Christensen, var øde fra omkr. 1620, Christen Poulsens hus fra 1650. Mændenes navne og landgilde er opført i jordebøgerne til 1650. Afkortningslisten for dette år meddeler:

"Graabierig, Christen Jensen, Christen Poulsen, Mads Christensen og Josep Christensen, det ejendom, de påboede, har i lang tid været øde, og hvad landgilde de har givet, føres derfor til afkortning, som er 1300 og 2 snese hvillinger og et skovsvin". I jordebogen 1660-61 nævnes Graabjerg ikke.

1595: "Kvitteres af en gård, Las Christensen senest har iboet, som er aldeles øde, 500 hvillinger og et skovsvin". Gården, der lå i Sønder Aalum, forsvinder først i jordebogen for 1660-61.

Landgilden af det her nævnte gods, der var øde allerede 1595, såvel som af det, der senere blev øde, regnedes hvert år med i "jordebogens summarum". Herfra gik "afkortningens summarum", hvorefter man fik den landgilde, der virkelig indkom.

*

Hvorledes en gård kunne "blive borte" i sandet, viser en bemærkning i afkortningslisten for 1650-51:

"En gård efter jordebogen, som ikke navngives, hvo derpå skulle bo, eller vides, hvis været haver, har skyldt og afkortes, formedelst den er øde, 500 hvillinger og 1 vorde (10 stk.) torsk". - Gården lå i Øster Agger og havde sidst været beboet af Gravers Nielsen, der druknede i 1624.

*

Et særligt tillæg til jordebogen er "Forbedringslisten". Når en ny lensmand ved kongebrev fik lenet overdraget,

blev det ham bl. a. pålagt at forbedre lenet. Enhver lensmand har da også sin forbedringsliste. For Vestervig lens vedkommende bestod forbedringen hovedsagelig i opførelse af huse i Agger sogn. Den, der ville opføre et hus, søgte - og fik altid - lensmandens tilladelse dertil. Han måtte så betale indfæste (stedsmål), sædvanligvis en tønne saltede kuller (halvanden daler) og årlig svare 200 hvillinger i landgilde. Lensmandens liste over forbedring i Agger voksede og blev lang, men lige så lang blev listen over øde og forladte huse. De samme huse optræder ofte både på lensmandens liste over forbedring og på hans liste over øde gods. En del af husene var jordhytter, der kun stod ganske få år. I tiden 1600-1660 opførtes der henimod 100 gadehuse i Agger. I samme tidsrum blev omkring 60 huse øde. I 1660 er husenes antal opgjort til 98.

Efterhånden som gårdene i Agger forfaldt, og deres jorder ødelagdes af sandflugt, omdannedes gårdene til huskomplekser. Hvor før en enkelt familie besad en gård, dannedes der et lille sluttet samfund på 3 eller 4, ja op til 8 familier, der dels boede i rester af den øde gårds bygninger, dels i opklinede huse på stedet. Det er da også betegnende for dette forhold, at gårdene senere, således f. eks. i skødet af 8. marts 1661 til Jochum Irgens, kaldes "steder". Gårdenes navne holder sig i brug længe efter, at gårdene er ophørt med at eksistere som gårde. At en mand i 1600-årene angives at bo i Aalumgård, betyder altså blot, at han bor i et af husene på stedet. Også gårdenes landgilde opretholdes længe efter, at de er blevet hussamfund, og et samfunds medlemmer må da i forening svare landgilden. "Den bedste mand" på stedet kaldes "gårdmanden". Det er praktisk for ridefogden at have en bestemt mand at henvende sig til.

Selv om overgangen fra landbrug til fiskeri forløb gradvis og strakte sig over et langt tidsrum, var året 1614 i særlig grad skelsættende. Den 6. november dette år fik Mogens Kaas til Støvringgård, der da var lensmand på Ørum, og Christen Høg til Todbøl brev om, at "da kongen har bragt i erfaring, at nogle af kronens gårde i Agger sogn i Vestervig len ere blevne meget fordærvede af sand, så der ikke af dem kan svares den årlige landgilde, som hidtil er svaret, skulle de i forening med lensmanden undersøge disse gårdes lejlighed, udnævne nogle uvildige dannemænd, der i forening med dem kunne sætte gårdene for en rimelig landgilde, og give deres ansættelse beskrevet, så Knud Gyldenstjerne, embedsmand i Vestervig Kloster, kan indlevere den i rentekammeret sammen med sit regnskab, og jordebogen siden kan blive forandret i overensstemmelse dermed"¹⁰).

Resultatet heraf forelå den 9. december samme år i et tingsvidne af Hassing herreds ting, hvori synsmændene Mads Fink i Gisselbæk, Oluf Jensen i Hassing, Jens Bertelsen i Gundgård, Las Jensen i Abildgård, Terkel Persen i Dalgård og Christen Munk i Bedsted erklærede, at de samme dag "sammen med de gode mænd" havde været på åstederne, hvor de erfarede, at noget af godset var "ganske fordærvet af sand". De satte da gårdene for den årlige landgilde, de kunne tåle, ombønderne skulle blive ved magt. Forandringen i landgilden bestod i, at smørret og svinene blev slettet og erstattet med hvillinger.

Forretningen omfattede den del af sognet, der blev regnet med til Hassing herred (Øster Agger regnedes til

¹⁰ Jyske Tegnelser 6, 117 b.

Vestervig Birk), nemlig 10 gårde i Vester Agger, 5 i Sønder Aalum, 1 i Nørre Aalum. Af disse 16 gårde var der kun 2, nemlig Aggergård og Aalumgård, der sattes for noget bygskyld, som kort tid efter reduceredes stærkt. Man lægger mærke til, at der i denne del af sognet nu kun var 16 gårde igen, mens der i de gamle jordebøger var opført 25. De 9 forsvundne gårde var: 1 i Sønder Aalum, Nabegård, 1 i Bollum, Røngård, 3 på Graabjerg og 2 på Thyør. - Den her omtalte forandring i landgilden, der var påbudt af kongen, var endelig og indførtes i jordebogen. I Øster Agger var gårdene ved birketinget blevet fritaget for at svare svin, og da resten af landgilden her var hvillinger, var der ikke noget at holde syn over.

Følgende 2 citater er fra "Designationer på gårde og boel", 1657.

"Agger sogn, annexet til Vestervig, er en ringe fiskerleje, og bor deri arme folk og haver ingen kornsæd eller avling, hvilke fornævnte folk er ganske udpløndrede og mange ihjelslaget, som haver sig efterladt mange faderløse børn, hvilke i største elendighed lever tilbage, så sognet næsten er øde, så de fattige folk kun en ganske ringe skat kan afstedkomme og i det højeste skatte for 2 gårde." *Niels Knudsen.*

"Udi Agger sogn, som er annex til Vestervig og fiskerleje med hel arme folk foruden nogen avling, boende i arme jordhytter, findes 132 gadebyggere, allesammen kronens tjenere til Vestervig Kloster, undtagen 13 gadehusmænd på Toft og 2 gadehusmænd på Røn, som alle kender Valdemar Løcke for deres husbond, item 2 gadehusmænd i Vesteragger, som er fru Sofie, hr. Jørgen Lunges tjenere til Birkelse."

*Vestervig Præstegård, 19. marts 1657.
Niels Skytte.*

Efter mandtal på hovedskat 1660, der er bevaret for Vestervig birk, men desværre for den øvrige del af Thy er gået tabt, fandtes der i dette år i Agger sogn 674 personer, i Vestervig sogn 602. Når med jordebogen fra samme år, får over Agger sogn i 1660:

	Gård- steder	Gade- huse	Familier	Beboere
Ø. Agger	8	43	57	245
V. Agger	10	6	27	97
Sdr. Aalum	5	2	17	72
Nr. Aalum	1	12	19	73
Nabe	1	1	6	16
Bollum	1	10	13	49
Toft		15	15	74
Thyborøn	1	9	17	48
tilsammen	27	98	171	674

Ved den ovenfor nævnte synsforretning af 1614 var der praktisk talt sat punktum for agerbruget i Agger sogn. Hvad der efter den tid blev drevet af landeri, indskrænkede sig næsten udelukkende til græsning af nogle få køer og får, dels i klitterne, dels på nogle små stykker eng ud mod fjorden, som beboerne lejede af klostret. I kop- og kvægskatmandtal for 1684 opgives husdyrholdet i hele sognet til 17 køer og 8 får.

Når nogle forfattere ud fra angivelser af hartkornet har draget den slutning, at der endnu efter 1650 var ret betydelig kornavl i Agger, beror dette på en fejltagelse. I matriklen af 1664 er sognet ansat således: hartkorn 93 td. 1 skp., sæd 2 td. byg, høavl 12 læs. Hartkornet er her fremkommet ved en omregning af landgilden, der næsten kun består af hvillinger. Der tilføjes: "Tiende af Agger sogn fordres ikke, eftersom det så godt som aldeles er uden kornsæd og avl, og de må have deres føde og ophold af fiskeri på havet". I matriklen af 1688 ansatte man derimod hartkornet efter jordværdien. I Agger sogn fandt man 24 små agre (9 i Sdr. Aalum og 15 i Øster Agger), som blev opmålt, men da de alle var dækket af et så tykt lag sand, at det var håbløst at tilså dem, blev sognet ikke sat for noget hartkorn. Matriklen fik denne påtegning: "Udi Agger sogn er aldeles ingen agerjord eller sædeland, ej heller eng eller græsning, som kan importere at anslås for noget, såsom sognet aldeles er ødelagt af sand; og lever bønderne alene af deres fiskeri, som de bruger på havet. Og er samme fiskeri således anslaget, at der af hver båd årlig skal gives til kgl. majestæts amtstue 3 rigsdaler. Og som der gemenligen 6 personer ud i hver båd er lodtagen, bør de årligen for amtmanden angive, hvor mange både de samme år til fiskeriet agter at udrede. Fornævnte fiskeri består af ungefær 22 både."

Sognepræsten Christen Schytte indberetter 1690: "Agger er et fiskerleje, som tilforn har sæet og avlet og deraf tiendet både til kongen, kirken og præsten, men som formedelst sandflugt og vands opstømmelse er så forødt, at til det hele sogn nu ikke sås eller avles en håndfuld."

Agger sogns bopladser

Graabjerg (1612: Graabierre) lå i nærheden af Thyborøn. Her var i 1500-årene 3 gårde og et hus. Den største gård, hvis landgilde var 500 hvillinger og 150 af et stykke eng, var øde før 1595. De andre gårde, hvoraf den ene gav 250 hvillinger, den anden 300 samt 10 snese af en ågang, var øde 1620. Da de tre gårde i forening skulle give et svin, har de måske tidligere udgjort en større gård. Det nævnte hus stod til 1650, da dets sidste beboer, Christen Poulsens hustru, opgav det og flyttede til Thyborøn.

Thyborøn (1612: Røen). Bebyggelsen omfattede i 1500-årene kun en enkelt gård, Agger sogns største, hvis landgilde var 1000 hvillinger, 4 td. byg, 1 skovsvin, 3 mark 5 skilling, 1 album gæsteri. Gården, hvori der havde boet 3 fæstere, var øde 1595. I lensmand Peder Munks tid bortfæstedes "en anpart af Røn" til 3 mænd for 300 hvillinger årlig. På denne anpart boede der 1620 7 familier. 1650 var det øde gårdsted for 600 hvillinger bortfæstet til Jens Christensen Fyrdreng og 2 andre mænd. Derforuden var der på den tid 9 gadehuse på stedet. Markbogen 1683 nævner 14 husbeboere, mandtallet 1677 anfører 4 køer. Efter Vestervig Klosters jordebog for 1800 var der dette år 31 fæstehusmænd på Thyborøn. Stedet led meget under stormfloden i februar 1825 (se årbog 1926, side 159). Thyborøn, der fra 1862 ved kanalen har været skilt fra den øvrige del af sognet, blev 1. april 1954 som et selvstændigt sogn og en selvstændig kommune lagt under Ringkøbing amt.

Toft (1612: Tofft). I et brev af 3. april 1373¹¹ måtte adelsmanden Mogens Maltesen Juul forpligte sig til at

¹¹ Repertorium, brev nr. 3001.

genopbygge Ørum Slot, som han havde stormet og nedbrudt, samt at aflevere, hvad han havde røvet af penge, heste og materiel fra Johan Jonsøn af Toft. Historikeren Vilhelm la Cour vil mene, at der her er tale om Toft i Agger sogn, der da skulle have været en større gård¹²). Dette lader sig næppe bevise, men vist er det, at bopladsen Toft til omkr. 1660 var i private adelsmænds eje og derfor unddrager sig en nærmere kontrol. I markbogen 1683 er der opført 12 bosiddende mænd på Toft. I retssagen mod Peder Nielsen Mollerup gav et vidne 1723 følgende oplysninger om Toft: "For 60 år siden var der en mand i Toft ved navn Poul Toft. Han havde engene i leje fra Toft til skellet mellem Agger og Harboør og gav 40 sletdaler i leje om året og havde rigtig meget græs. Men ejendommen til Toft, som lå norden derfor og en del sønden for såvel som byen er overskyldt af havet, sand og sten tilsammen, og Toft by er blevet henflyttet for over 20 år siden mere i sønder, end som den stod tilforn, men al græsningen til Toft er ikke ødt uden på den nordre side, thi på den søndre side er ikke noget borte". Såvel i 1800 som i 1818 opgives der 4 familier på Toft. Efter stormfloden den 3. og 4. februar 1825 blev Toft opgivet, og de 4 "fattige fiskerfamilier" flyttede til Lyngs (se årbog 1926, side 163).

Bollum (1612: Bolmb) havde en gård på 400 hvillinger og 200 af et stykke eng samt 4 huse. Gården var øde fra 1620. I skødet af 1661 til Jochum Irgens nævnes 10 "steder" i Bollum, men efter jordebøgerne er det huse "med noget ringe jord til". Beboerne lejede af klostret flere stykker eng "norden for Bolm ud mod fjorden" samt noget "ugrødsjord". Markbogen 1683 opgiver 8 bosiddende mænd. Ifølge "Danske Atlas" forsvandt Bollum i 1700-årenes første halvdel.

Nabe (1612: Nabbe og Nab). Nabegård, der var øde før 1595, var den eneste gård i Agger sogn, hvis landgilde, 8 lispund smør og et svin, ikke var blevet omsat til hvillinger. Det må enten skyldes, at den var en udpræget græsningsgård, hvad dens landgilde tyder på, eller at den allerede var øde, da de andre gårdes landgilde ændredes til hvillinger. 3 mænd fæstede i Peder Munks tid resterne af gården for 300 hvillinger årlig. 1683 boede der 5 familier på Nabe. Af husdyr var der kun en ko. De sidste beboere skal have forladt stedet i 1775. (Se endvidere om Nabe i årbogen for 1957).

Thyør (1436: sønnder Tyøer, 1452: Tyeøer, 1453: Thyøer, 1612: Thyør), måske sognets ældste stednavn, var navnet på den del af sognet, der lå syd for Aggerbjerg og nok allerede i 1400-årene havde form af en tange. De 2 små gårde og 4 huse, der angives som liggende på Thyør, var de ringeste i sognet, en slags udflyttere nærmest havet eller en sidste rest af noget, havet havde taget. Af husene svarede kun halvt så meget som af andre gadehuse. I senere jordebøger opføres de under Bollum. Den ene gård gav 150 hvillinger og var øde før 1595. På den anden gård, der gav 400 hvillinger, og som lå på Sønder Thyør, boede 1612 Niels Christensen Strander (strandfoged). Han forlod gården i 1626 og byggede et hus i Øster Agger. Pladsen, hvor gården havde ligget, og hvor der senere opførtes et par huse, regnedes da til Thyborøn. Navnet Thyør gik af brug i første halvdel af 1600-årene.

Aalum (1612: Orlum). I de ældste jordebøger skelnes ikke mellem Nørre og Sønder Aalum. Navnet Vester

Agger synes også jævnlig brugt som tillige omfattende Aalumbyerne. Bopladserne i denne del af sognet lå hinanden så nær, at de vanskeligt lod sig helt nøje adskille. Et par af Vester Aggers gårde er i den ældste jordebog opført under Aalum, men i de følgende jordebøger og fortegnelser sættes de på plads, og adskillelsen mellem byerne bliver snart helt tydelig.

Aalumgård var 1612 beboet af 3 fæstere. Landgilden, 8 lispund smør og 250 hvillinger, ændredes 1614 til 500 hvillinger og 1 tønne byg. Antallet af beboere på gårdstedet voksede stærkt og omfattede 8 familier i 1660. De skulle tilsammen svare stedets landgilde og boede på den måde langt billigere end andre husfolk. De andre gårde gav fra 400 til 700 hvillinger og derforuden et svin, som jo udgik af landgilden i 1614. Markbogen 1683 angiver 21 husmænd i Nørre Aalum og 10 i Sønder Aalum. Det nævnes, at flere af beboerne i begge byer havde måttet flytte deres huse bort fra havet. I skattemandtallet for 1684 anføres 3 køer og 3 får i Sønder Aalum, men ingen husdyr i Nørre Aalum. 1800 og 1818 boede der 19 familier i Sønder Aalum og 5 i Nørre Aalum¹³). Beboerne flyttede efterhånden, for det meste til Øster Agger, og kort efter næste århundredskifte var Aalumbyernes dage talte.

Et af vidnerne i den nævnte retssag fra 1723 fortæller, at Peder Nielsen Mollerup, da han havde fået klostret, bortlejede engene fra ejendommene i den vestlige del af sognet til beboerne i Øster Agger - og omvendt - hvilket jo var en god og veludtænkt forretning.

Vester Agger lå, ligesom Sdr. Aalum, delvis på Aggerbjerg, på hvis sydlige del kirken og skolen også lå, indtil de, henholdsvis 1838 og 1882 flyttedes til Øster Agger. Et par af gårdene kendetegnedes ved deres beliggenhed "ved kirken" og "ved vejlen". Den sidste, der ligesom Aalumgård svarede 8 lispund smør foruden 200 hvillinger, kaldtes også Vestergård. De andre gårdes landgilde var 4-700 hvillinger og et svin. Aggergård var (næst efter den øde Røngård) den største i sognet med en landgilde på 8 td. byg, 1 lispund smør, 4 td. havre og et svin. I 1614 slettedes landgilden med undtagelse af de 8 td. byg. Gården undgik ikke at dele skæbne med de andre i sognet. Den 17. april 1626 kundgjorde 12 synsmænd på Vestervig birketing, at de 8 dage før var til syn hos Ole Lauritsen og Jens Jensen i Aggergård. "Da så de først deres huse og gårdsted, der var fulde af sand, så sandet lå højt op på taget, og de med stor møje må krybe ind ad dørene på deres huse, og deres kålgård er også slet øde af sand. Dernæst så de deres agerjord. Da er det fordærvet og øde af sand undtagen en tønne bygsæde. Så så de deres eng ved søen, hvor vandet slog af søen og overskyldede den". Landgilden nedsattes herefter til 2 td. byg. Også for mændene i Aggergård var fiskeriet hovederhverv. Den 28. september 1627 kvitterede Oluf Lauritsen for 9½ rigsdaler, for hvilke han havde leveret "til prinsens behov"¹⁴)

550 tørre flynder, pr. hundrede 32 skilling

¹³ 1800 efter Vestervig Klosters jordebog. 1818 efter Vestervig sognekalds "Liber Daticus". I årbogen for 1926, hvor vurderingen af den forvoldte skade er gengivet, skal antallet af "beboere" i Agger sogns byer opfattes som antallet af familier.

¹⁴ Se årbogen for 1924, side 38, om den udvalgte prins Kristians ophold i Thy.

¹² Vilh. la Cour og Hans Sriesdal: Danske Voldsteder, 1, side 207 f.

1½ fjerding makrel, 1½ daler
½ td. kuller, 1 daler 16 skilling
3 fjerdingen nysaltet sild, 4½ daler
½ vorde tørre torsk, ½ daler.

Markbogen 1683 opgiver bebyggelsen i Vester Agger til 8 "steder" og 14 gadehuse. Efter mandtallet 1684 skal kun 3 familier have haft hver en ko. De to førnævnte kilder fra 1880 og 1818 opgiver samstemmende befolkningen i Vester Agger til 18 familier¹⁵).

Længst ude mod havet skal endnu et eller to af Vester Aggers huse være i behold.

Øster Agger regnedes med til Vestervig Klosters birk, undertiden også til Vestervig sogn, og havde herved en særstilling til forskel fra Agger sogns øvrige del, der hørte til Hassing herred¹⁶). I skattemandtallene blev mændene i Øster Agger lagt i læg med Vestervig sogns bønder. Fra 1500-tiden havde beboerne i Øster Agger lejet en holm i fjorden, kaldet "Mortensholm", for 12 daler årlig. Pengene tilfaldt lensmanden. Desuden lejede de nogle stykker jord ved byen, bl. a. Rishove og Dydshove (1683: Dys Høy).

Ifølge markbogen lå der syd for Øster Agger et stykke eng, som beboerne i Oxenbøl og Taabel brugte til græsning. Tre af gårdene i Øster Agger gav i landgilde 600 hvillinger hver, de andre 5 gav hver 500. I tiden 1600-1650 blev de sidste rester af Øster Aggers markjord fuldstændig øde.

Fra 1625 findes 2 tingvidner om forholdene i Øster Agger¹⁷). Det første er af 17. januar. Det andet er af 18. juli, da det bevidnedes, at "disse efterskrevne mænd og enker af Øster Agger, som er:

Christen Lasens hustru	Niels Persens hustru
Jens Terkildsen	Jøs Gusen
Mads Villadsen	Søren Christensen
Christen Madsen	Christen Winther
Søren Josepsen	Per Josepsens hustru
Jens Sørensens hustru	Jens Josepsens hustru
Michel Villadsens hustru	Per Sonesens hustru
Gravers Nielsens hustru	Per Flyv
Villads Madsen	Niels Jensen

er så ganske forarmet formedelst den store skade af sandflugten, som nu på en kort tid har taget overhånd og fordærvet deres marker og gårdsteder, desligest en part af mændene er druknet, og deres fattige hustruer sidder igen med deres mange små hjælpeløse børn, tilmed går fiskeriet ganske ringe til, så de fattige folk formedelst slig årsag er så forarmede, at de ikke kan formå at udgive kgl. majestæts skat dette år". I et bilag meddeler skriveren Knud Nielsen fortegnelse over de druknedes "fattige efterladendes hustruer", nemlig de samme, som nævnes i tingsvidnet. I listen over stedsmål fra 1624 navngives 7

¹⁵ Som note 13.

¹⁶ Når nogle har ment, at Agger sogn i gammel tid har udgjort et eget birk, er dette sikkert ud fra "itt konning Christierns breff, huorudinden hannnd haffuer fuld macht giffuit sanndmendene vdi Westerwig birk och Aggers birk att suerge om tiuff sagh. 1553." Trods den uheldige form i registratoren menes der uden tvivl "Westerwig og Aggers birk". Sager fra Agger behandlede både før og efter 1553 på Vestervig birketing.

¹⁷ Det første af disse tingsvidner er gengivet i Wulff: Vendelbo Srifts Historie, side 65. Begge findes som bilag til Vestervig Klosters lens ekstraskattemandtal for 1625, litra A og B.

mænd, der "fæstede enhver et gadehus udi Agger sogn, som mændene ere på havet bleven og omkommen."

Den 30. juni 1651 vidnede 24 mænd på birketinget, at "så længe de kan mindes, har ingen tiende af Øster Agger været udgivet, formedelst samme sted aldeles intet enten sås eller avles". I matrikelen af 1664, hvor Agger sogn er sat for 93 td. hartkorn, er Øster Agger ikke indbefattet. Markbogen 1683 meddeler, at hvis nogen i Øster Agger brød en af de tilsandede agre op og tilsåede den, da måtte den derefter hvile i 16 år eller mere. Senere indløb der klager over, at aggerboerne ved at opbryde agrene fik sandet til at flyde ind over Vestervig sogns jorder. 1684 holdtes i Øster Agger 4 køer og 3 får.

*

Oversigt over folketallet i Agger sogn.

1660: 674 personer	1860: 507 personer
1801: 388 personer	1901: 550 personer

I 1950 havde Øster Agger 128 husstande med 433 personer. I den fraskilte Thyborøn by var der samme ar 401 husstande med 1708 personer.

*

Efter kgl. bevilling af 9. april 1800 blev Vestervig stamhus med gods og tiender udparcelleret og solgt.

Små parceller af Vestervig hovedgårdstakst købtes af 5 mænd fra Nørre Aalum, 19 fra Sønder Aalum, 18 fra Vester Agger, 23 fra Øster Agger, 4 fra Toft og 31 fra Thyborøn. Ialt 100 aggerboer købte hver en parcel. Det må have været underligt for dem at stå som frie mænd på deres egen jord.

De 100 små ejendomme udgjorde tilsammen knap 6 td. hartkom. Men aggerboerne hængede om de små pletter, hegnede, gødede, såede og plantede. Og da jorden i begyndelsen af det nye århundrede vurderedes til en ny matrikel, blev Agger sogn sat for 20 td. 1 skp. 2 fjk 2½ album hartkorn.

De lykkelige dage var dog snart talte. Stormfloderne i januar 1818 og februar 1825 ødelagde i en håndvending, hvad nænsomme hænder i årevis havde opbygget. Efter det sidstnævnte år nedsattes hartkornet til 9 tønder og en kvart album, og efter havets overgang i 1862 til 2 tønder.

Aggerboerne

En af Vestervig Klosters ejere, major Hans Chr. Moldrup, udtalte engang, at aggerboerne var et særegent folkefærd, der ikke duede til andet end fiskeri under de særlige forhold ved Agger. Denne karakteristik var ret rammende. De måtte blive særegne i deres isolerede tilværelse. Til- eller fraflytning forekom sjældent i Agger i gammel tid.

Ellers er det gang på gang aggerboernes fattigdom, der omtales. 1611 hedder det: "Meget af ejendommen og avlingen, som de tilforn har haft, er nu aldeles ødelagt af sand og vand, og fiskeriet er også næsten øde, så der findes ikke andet end armod og fattigdom hos dem"¹⁸). Skriveren Knud Nielsen anfører i 1626, at gadehusfolkene i Øster Agger, ialt 34 huse, er så forarmede, at de ikke har så meget, som de kan nære dem med, uden hvad godtfolk vil dem for Guds skyld meddele¹⁹). De mange munde måtte næsten udelukkende mættes med fisk, men fiskeriet kunne

¹⁸ Vestervig Klosters lens ekstraskattemandtal 1611.

¹⁹ Tingsvidne af Vestervig birketing 20. november 1626.

også svigte. Sandflugtskommissionen af 1680 beretter: "Dette sogn består af en stor mængde folk, som er her, når fiskeriet går til, men når fiskeriet slår fejl, er de borte og går om og betler"²⁰). Hertil kan endnu føjes en bemærkning fra forfatteren af markbogen 1683: "Jeg må med sandhed tilstå, at jeg i dette sogn har fundet mange mennesker, såvel mænd som kvinder, ganske nøgne og afklædte og ganske forkomne af sult. Nå fiskeriet slår fejl, ville døden være dem vis, om ikke den Vestervigske øvrighed uddelte nødtørftige portioner af levnedsmidler og klæder."

Det var ellers ikke meget, folkene i Agger fik gratis. Ikke alene for et hussted gav de stedsmål og landgilde, men ligeledes "af et stykke ugrødsjord". Endog fiskepladserne i havet måtte de leje af klostret: "Las Winter i Øster Agger fæst en fiskemej i Vesterhavet for Agger, liggende imellem Christen Christensens fiskemej på sønder og Jens Skippers på nørside, gav ½ td. hvilling"²¹).

Hvert år indkrævedes der i Agger betydelige summer til kongen og lensmanden i form af bøder. Den almindeligste lovovertrædelse var slagsmål. I de små overbefolkede bopladser opstod der let gnubberier, der i regelen afvikledes på stedet. I sådanne opgør deltog også kvinderne, og det kunne udvikle sig til regulære slag mellem et par familier. For et lille slagsmål var bøden en halv tønne kuller, for større indtil 2 tønner. Jens Andersens kone i Aalum måtte 1626 give 2 daler for at have banket Jep Jensen sammesteds. Men da Søren Mikkelsen i Vester Agger 1653 kløede Chr. Fisker, kostede det ham 10 daler, fordi det foregik juledag og altså tillige var helligbrøde. Tit hævnedes aggerboerne sig på barnagtig måde ved at ødelægge modstandernes sager, såsom at skære deres tørv i stykker eller skubbe deres våd ud i fjorden. Større bøder idømtes for fiskeri med pulsvåd, fiskeri på klostrets område, fiskeri på helligdage, oprykning af klittag og især for fjernelse af vrage ved stranden. 1617 idømtes aggerboerne en bøde på 90 rigsdaler, fordi de ved en stranding "modvilligen lod dem befinde om natten på stranden."

Ud over de nævnte forseelser, for hvilke der hvert år faldt en regn af bøder, forekom der af alvorligere kriminelle sager ikke flere i Agger end andre steder. I 1623 blev Dorte Jensdatter i Øster Agger brændt "for trolddomskonst."

I 1624 indberettede lensmanden Claus Daa til kancelliet, at nogle aggerboer havde stjålet vrage på stranden, og at de var blevet dømt fra livet derfor. I et brev af 21. april samme år befaledes det ham på kongens vegne "at aftinge med disse bønder og straffe dem på deres gods og formue. Dog skal strandfogden, der selv har stjålet, hælet og dulgt med de andre, straks pågribes og sendes velforvaret til Bremerholm, hvor han skal gå i jern"²²). Strandfogden Jens Sonesen i Aalum, blev sendt til Bremerholm, men allerede i begyndelsen af 1625 fik den nye lensmand, Jørgen Grubbe, brev om, at "kgl. majestæt havde samme sag med strandfogden afsonet, og efterdi det

versted, han i Aalum frakom, i hans fraværelse er bortfæstet, så er hans majestæts befaling, at han et lige så godt versted igen skal bekomme uden stedsmål". Det var jo en fin gestus af Kr. IV²³).

Aggerboerne følte ligefrem skræk ved tanken om at komme bort fra hjemstavnen. Da der i 1635 skulle udskrives bådsmænd til flåden, akkorderede de med lensmanden om at slippe for udskrivning og i stedet derfor give 32 rigsdaler. I lang tid derefter gav Agger sogn 32 rd. årlig i bådmandsskat, mens Vestervig sogn kun gav 9 rd. Engang blev der alligevel udtaget bådsmænd i Agger, men det faldt uheldigt ud: "Anno 1645 ved pinsetid blev udskrevet af Agger sogn 8 karle til bådsmænd af Vestervig Kloster, som straks blev heden skikket til Medelfar til schierbodene, og 3 af forskrevne 8 karle bleve druknet og omkommen, og de andre 5 kom hjem igen ved Sct. Micheldags tid derefter"²⁴).

Det medførte ikke større forandringer i aggerboernes livsvilkår, at de fra 1661 kom under private godsejere. Fru Cornelia Bichers, som efter sin mands, Jochum Irgens, død 1675 havde godset i 25 år, synes at have været en mild hersker, der endog bragte personlige ofre for at lindre nøden blandt de fattige fiskere. Det samme kan ikke siges om hendes efterfølger, Peder Nielsen Møllerup, i hvis tid aggerboen Niels Poulsens ulykkelige død og den deraf følgende store retssag vakte opsigt viden om²⁵).

Den thylandske forfatter, præsten Knud Aagaard²⁶), har i året 1801 givet følgende skildring aflivet i Agger: "Da landjorden ingen næring skænker aggerboerne, må de søge deres ophold alene ved fiskeriet, og det mest på havet, hvortil de bor bekvemt. Til dette fiskeri har de 14 fiskerbåde, såkaldte havskibe, så store, at hver fører 6-10 mand. Deres meste fangst består i torsk og kuller. I de 2 måneder om sommeren, da det er tilladt at fange ål med pulsvåd i Limfjorden, er det fornemmeligen aggerboerne, der benytter sig deraf, forflyttende deres fiskeri derhen, idet de fordeler sig omkring Mors og Thy. Pulsvådet, som bruges dertil, er 28 favne langt og i det dybeste 12 favne. Mens dette ålefiskeri varer, lever aggerboerne hos bønderne deres bedste liv, da fisk ellers hjemme er deres eneste føde. Aggerboer giver sig ikke af med skibsfart eller handel således som havboerne i de andre sogne, heller ikke lader de sig som disse hyre med skibe andet steds fra. Kun med et par kåde, som de har i fjorden, rejser de undertiden med tørfisk til Aalborg, hvorfra de igen fører nogle af deres fornødenheder. De holder sig afsondrede fra andre, så at ingen af dem ved giftermål enten går uden for sognet eller fører fremmede ind i sognet. De mangler brændsel og må købe deres tørv uden for sognet, hvorfor de også brænder kokasser. Noget klittag brænder de vel også. Ved strandinger gives der dem undertiden både noget at fortjene samt en og anden fordel. I vestligt stormvejr passer de altid på ved stranden både nat og dag."

(Kilde: Historisk Årbog for Thisted amt 1961, side 404-430).

²⁰ Sandflugtskommissionens forretning, bilag til Dueholm, Ørum og Vestervig amters kontributionsregnskab 1680.

²¹ Vestervig Klosters lensregnskab 1653-54, stedsmål.

²² Jyske Tegnelser 7, 257 b og Vestervig Klosters lensregnskab 1625-26, stedsmål.

²³ Som note 22.

²⁴ Tingsvidne af Vestervig birketing den 7. januar 1648.

²⁵ Herom har Jeppe Aakjær 1901 givet en temmelig udførlig beretning i Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 3. række, bind 3.

²⁶ Knud Aagaard: Beskrivelse over Thy. 1801.